

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті проведено теоретичне обґрунтування структурних компонентів готовності майбутнього вчителя технологій до професійної діяльності, яке визначає його здатність самостійно, професійно грамотно трудитися на педагогічній ниві.

Ключові слова: готовність, компоненти готовності, діяльність, педагогічний процес.

Постановка проблеми. У зв'язку з реформуванням освіти в Україні перед педагогічною системою країни особливо гостро постала проблема навчання і виховання майбутніх учителів, які б мали високий рівень професіоналізму, творчої активності, відповідально ставилися до результатів своєї діяльності.

Розв'язання цієї проблеми багато в чому залежить від формування готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Вона дає можливість упевнено почуватись на місці вчителя, швидше адаптуватися до шкільних умов, успішно вирішувати складні завдання навчально-виховної роботи, вивчати особистісні якості та властивості учнів, визначати оптимальні засоби педагогічного впливу, глибоко аналізувати результати своєї діяльності, справлятися з емоційними, фізичними навантаженнями, оптимально будувати стосунки з школярами.

Мета статті – теоретично обґрунтувати структурні компоненти готовності майбутнього вчителя технологій до професійної діяльності, визначити особливості методики формування професійної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Виклад матеріалу. Проблема готовності в педагогіці вивчалась у різних аспектах та дискурсах, виявленню особливостей готовності в різних видах діяльності присвячені роботи Б. Ананьєва, Ю. Васильєва, Ф. Генова, В. Дорохіна, К. Дурай-Новакова, Л. Кандибовича, Л. Карамушки, Д. Каца, О. Ковальова, Л. Кондрашової, В. Копоруліної, О. Лазурського,

С. Максименка, О. Мороза, В. Сластьоніна, М. Сметанського, Р. Хмелюка, Д. Узнадзе та інших.

Досліджуючи професійну готовність (Д. Мазоха), професійно-педагогічну (В. Бондар, А. Капська, С. Корищенко, І. Пастир, І. Підласий, О. Ярошенко), методологічну підготовку педагога (В. Кушнір), психологічну готовність (В. Дорохін, С. Равіков, В. Моляко, А. Проскура), мотиваційну (Е. Томас), морально-психологічну (Л. Кондрашова, С. Ніколенко, Г. Штельмах) встановили, що процес професійного становлення особистості – складний процес, при якому особистість поступово переходить із одного стану в інший. Саме при формуванні готовності до майбутньої вчительської діяльності важливо акцентувати увагу на якостях і властивостях особистості, які становлять основу готовності до успішного виконання професійних функцій.

Слід зазначити, що феномен готовності є предметом вивчення як педагогів, так і психологів. Перші (М.В. Кузьміна, О.О. Григор'єва, С.І. Кисельгоф, Г.О. Засобіна, Л.Г. Соколова, Г.І. Метельський, В.К. Єльманова, А.А. Акімова та ін.) акцентують увагу на виявленні факторів і умов, дидактичних та виховних засобів, що дають змогу керувати становленням і розвитком учителя. Психологи (Ф.М. Гоноболін, В.О. Сластьонін, А.І. Щербаков та ін.) орієнтуються на встановлення характеру зв'язків і залежностей між станом готовності та ефективністю діяльності.

Різні підходи до дослідження професійної діяльності вчителя зумовили і різні результати. Так, при першому підході результатом дослідження є перелік знань, умінь і навичок, які повинен мати педагог. При другому – сукупність професійних особистих якостей, які забезпечують результативність педагогічної діяльності.

Цілком очевидно, що процес професійного становлення студентів у педвузі стає можливим лише при наявності певного мінімуму умов як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку[2].

Недооцінка проблеми формування педагога як особистості, індивідуальності, що досконало володіє професійними знаннями і вміннями, пояснює ті недоліки, які, на жаль, ще мають місце в підготовці студентів до роботи в школі. Одним із шляхів усунення цих недоліків є виявлення й опис якостей і властивостей особистості сучасного вчителя, які є показниками його морально-психологічної готовності до професійної діяльності, і визначення оптимальних умов, що забезпечують формування готовності до педагогічної роботи в навчально-виховному процесі педагогічного інституту [6].

Процес професійного становлення особистості – складний процес, при якому особистість поступово переходить із одного внутрішнього стану в інший. Якості особистості динамічні. Тому при формуванні готовності до майбутньої вчительської діяльності важливо акцентувати увагу на «структурних ланках» особи, які становлять основу готовності до успішного виконання професійних функцій. У цьому плані необхідні комплексні дослідження, які розкрили б специфіку і різноманітність умов, що забезпечують результативність виховання морально-психологічної готовності студентів до педагогічної праці. Слід чітко визначити, які конкретно психологічні процеси і якості майбутнього педагога потрібно зробити предметом вивчення, щоб одержати дані про характер тієї внутрішньої діяльності студентів, яка забезпечує їх становлення як спеціалістів.

Готовність – це не лише запас професійних знань, умінь і навичок, а й такі риси особистості, які забезпечать успішне виконання професійних функцій: переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, тобто ставлення, до явищ, подій, професійних обов'язків з точки зору моральних суспільних норм та вимог обраної професії учителя [3].

Ядро готовності становлять психічні процеси, властивості, які значною

мірою зумовлюють появу «настрою» на сумлінну діяльність, виявляються фундаментом якостей особистості, які забезпечують результативність цієї діяльності.

Якості і психологічні властивості особистості, які характеризують морально-психологічну готовність, – це складне динамічне утворення, логічною основою якого є потребово-мотиваційна сфера особистості, її позиція. Морально-психологічна готовність випускника педвузу до педагогічної праці – це складне сполучення психічних особливостей та моральних якостей особистості, які становлять основу установки майбутнього вчителя на усвідомлення функцій педагогічної праці, професійної позиції, оптимальних способів діяльності, співвіднесення своїх здібностей з подоланням труднощів, які виникають при вирішенні професійних завдань та досягненні спланованих результатів [5].

Суть готовності до педагогічної діяльності не може бути зведена до єдиних проявів моральних чи психологічних якостей і властивостей особистості чи виведена тільки з свідомості чи поведінки. Готовність фіксує відношення свідомості і поведінки, суб'єктивності і об'єктивності свідомості, що стійко проявляється в професійній діяльності, стосунках, закріплена в рисах характеру. Це значить, що зміст її складає такі інтегральні характеристики особистості, які включають в себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності [2].

У визначенні змісту, структурних компонентів готовності студента до вчительської діяльності у психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу. На наш погляд, більш повно зміст і структурні компоненти такої готовності виділені у роботах М. І. Дяченка і Л. А. Кандибович. Розглядаючи готовність як складне психологічне утворення, вони вичленовують у структурі її змісту такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий і оцінюючий. Але така структура готовності не розкриває всіх змістовних сторін цього феномена. Здатність людини до

професійно-педагогічних суджень не може розглядатися ізольовано від становлення діяльного ставлення особистості до обраної професії. Тому емоційний компонент готовності, який не має відображення в наведеній вище структурі, є суттєвою характеристикою змістовної сторони розглянутого явища. Як важливий показник професійної надійності особистості, морально-психологічна готовність являє собою багатомірну систему, що включає в себе в стійкій єдності такі компоненти:

- мотиваційний (професійні установки, інтереси, прагнення займатися педагогічною роботою);

- орієнтаційний (ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійно-педагогічні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них);

- пізнавально-операційний (професійна спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, педагогічне мислення, педагогічні здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності);

- емоційно-вольовий (почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності педагога; емоційний тонус, емоційна сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль);

- психофізіологічний (властивості і здібності, які забезпечують вчителю високу працездатність у виконанні професійних функцій: впевненість у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка);

- оцінюючий (самооцінка своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним педагогічним зразкам) [4].

Основою мотиваційного компонента є професійно-педагогічна спрямованість – особисте прагнення людини застосувати свої знання, досвід

в обраній професійній сфері.

У професійній спрямованості виражається позитивне ставлення до професії, нахил та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, оволодіти основами педагогічної майстерності. Результативність учительської праці перебуває у прямій залежності від професійного спрямування особистості педагога (Л.М. Ахмедзянова, Е.А. Гришин, А.В. Дмитрієв, В.В. Лісовський, Є.К. Матлін, В.О. Сластьонін).

Педагогічна спрямованість визначає стійкість, глибину і широту професійних інтересів і педагогічних ідеалів. Якщо врахувати, що професійний інтерес до діяльності виражається в зосередженості думки на предметі обраної діяльності, у вивченні її і практичному оволодінні, то ступінь сформованості професійного інтересу визначає і характер роботи майбутнього фахівця над собою з тим, щоб використати свої можливості і здібності для успішної реалізації професійних планів [3].

Результативність вчительської діяльності багато в чому залежить від характеру ціннісних орієнтацій особистості, від глибини професійно-педагогічного світогляду, що становлять ядро орієнтаційного компонента готовності. Професійно-педагогічний світогляд – це система професійно-педагогічних поглядів, переконань, принципів, що визначають професійну позицію педагога. Основними структурними одиницями його є узагальнені професійні знання, погляди, переконання, принципи і готовність діяти в практичних ситуаціях відповідно до них. Основу професійно-педагогічного світогляду становлять переконання. Вони являють собою систему професійно-педагогічних поглядів, в основі яких лежить спрямованість особистості педагога.

Професійно-педагогічні переконання забезпечують послідовність у професійних діях, цілеспрямованість у педагогічній роботі і в спілкуванні з вихованцями, тому вони є важливою змістовною стороною морально-психологічної готовності до професійної діяльності [3].

Визначаючи зміст готовності до вчительської діяльності, багато

дослідників основний акцент роблять на освіті як важливому її показнику. Однак успіхи професійної діяльності не визначаються тільки освіченістю фахівця. Молодий педагог може добре знати свій предмет, володіти методикою викладання, але в професійно-етичному плані може бути не готовий до роботи в школі. Наші спостереження дозволили прийти до висновку, що професійна підготовка в педвузі повинна обов'язково включати в себе формування професійно-етичного потенціалу вчителя, його уміння в професійній діяльності враховувати морально-психологічний бік справи, використовувати свій професіоналізм, моральну бездоганність, авторитет, стиль роботи в створенні морального клімату, в ідейно-моральному вихованні школярів.

Професійна етика як важлива ланка морально-психологічної готовності студентів до педагогічної діяльності передбачає відповідальність, доброзичливість, уважне ставлення до учня, готовність прийти на допомогу кожному, хто її потребує. Основу професійної етики становлять ідейно-моральна свідомість особистості, тобто моральні норми, оцінки і самооцінки, контроль і самоконтроль, повага до норм і вимог суспільного життя й уміння прищеплювати ці норми іншим людям [3].

Поряд з професійною відповідальністю важливою професійною якістю вчителя є педагогічна вимогливість, від ступеня сформованості якої залежить ефективність дій учителя. Педагогічна вимогливість виключає формалізм, догматизм, деспотизм у професійній діяльності. Навчально-виховний процес педвузу необхідно організувати таким чином, щоб при проведенні навчальної і позааудиторної роботи формувати у майбутніх педагогів не тільки відповідальність за доручену справу, а й уміння доводити розумні вимоги до логічного кінця, співвідносити їх з можливостями тих, кому вони адресовані.

Результативність діяльності вчителя багато в чому визначається спілкуванням – важливою професійною рисою особистості. Удосконалення форм спілкування пов'язано з набуттям студентом під час навчання в педвузі вміння вислуховувати своїх товаришів, викладачів, а пізніше учнів; вміння

увияти себе на їхньому місці, зрозуміти їх, обрати адекватну форму впливу і передбачити характер відповідної реакції вихованця.

Таким чином, орієнтаційний аспект психологічної готовності являє собою важливий етап у формуванні майбутнього спеціаліста, оскільки від того, які професійні цінності сформовані у студента за роки навчання у вищій школі, які його професійно-педагогічні погляди, принципи і переконання, залежать його професійні дії і вчинки.

У комплексі якостей, що складають пізнавально-операційний компонент готовності, значне місце займає педагогічне мислення. «Педагогічне мислення – особливості професійного мислительного відображення дійсності, виявляється в умінні виявити педагогічні факти, ситуації, явища, проникати в їх природу, сутність, здійснювати моделі таких фактів і ситуацій, проектувати чи прогнозувати можливі наслідки у їх прояві чи перебігу і зрозуміти свою роль в усьому цьому процесі» [4].

Не менш важливим структурним компонентом феномена є педагогічні здібності. Педагогічні здібності – це сукупність властивостей людської особистості, які відповідають вимогам вчительської діяльності й забезпечують її високу результативність. Одним з показників педагогічних здібностей є педагогічна спостережливість. Вона дозволяє педагогу бачити внутрішній стан вихованця, заглянути в духовний світ школярів і впливати на нього.

Здійснюючи виховання морально-психологічної готовності студентів до педагогічної діяльності, необхідно розвивати в них здібності, проникати в суть педагогічного факту, бачити закономірності педагогічних явищ, розуміти довколишніх людей, вчасно проявляти чуйність, увагу і такт [3].

У структурі морально-психологічної готовності до педагогічної діяльності значне місце посідає емоційно-вольовий компонент. Поза зв'язком інтелектуального й емоційного в сфері особистості не можна охарактеризувати зміст морально-психологічної готовності. При цьому слід пам'ятати, що вчитель повинен особливо вміти вчасно знімати напруження,

розслабитися, зібратися, тобто мобілізувати свої вольові якості, концентрувати увагу, контролювати себе з метою досягнення оптимальних результатів у діяльності.

У педвуз вступають молоді люди з якнайрізноманітнішими рисами особистості. Залежно від них у кожного вчителя виробляється свій індивідуальний стиль роботи, характер якого визначається розвитком у майбутніх педагогів впевненості у своїх силах і здібностях; прагнення наполегливо й до кінця довести розпочату справу, вирішити професійні проблеми; здатність довільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших; професійної працездатності, активності і саморегуляції; рівноваги і витримки; рухомий темп роботи [6].

Морально-психологічна готовність включає в себе як обов'язковий компонент потребу фахівця в професійному самовдосконаленні. По-справжньому освічений учитель – це той, хто відчуває потребу постійно наповнювати свої знання, розвивати свої розумові здібності, вміє всебічно користуватися своїми інтелектуальними і фізичними можливостями, професійними навичками.

Висновок. Вище сказане дозволяє дійти висновку, що достатня розвиненість, виразність і цілісне поєднання всіх компонентів морально-психологічної готовності студентів до вчительської діяльності – необхідний показник, який визначає педагогічний характер, творчий почерк, індивідуальність учителя, його здатність, самостійно, професійно грамотно трудитися на педагогічній ниві.

N.M. Piskun

FORMING OF READINESS OF FUTURE TEACHERS TO PEDAGOGICAL ACTIVITY

In the article the theoretical ground of structural components of future technology teacher readiness to professional activity is conducted. It determines teacher's ability to work independently and correctly in the field of pedagogy.

Keywords: readiness, components of readiness, activity, pedagogical process.

Література

1. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. диссерт. д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 1983. – 32 с.
2. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Л.В.Сохань, І.І.Єрмакова, Г.М.Несен – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
3. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності. – Київ: „Вища школа“. – 1987. –56 с.
4. Максименко С.Д., Пелех О.М. Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності) // Рідна школа, 1994. - №3-4. – С. 68-72.
5. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: В 2 кн. М.: Педагогика, 2002. Кн. 1. – 576 с.
6. Слостенин В.А. Педагогика. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 512 с.